

Helyesírás, anyanyelvismeret

Tartalom

A helyesírás tanítása	3
Mit jelent a helyesírás tanítása negyedik osztályban?	3
A helyesírás mérése negyedik osztályban	3
A gyakorlás megszervezésének legfontosabb szempontjai	5
A tanulásirányítás normái	5
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	5
A helyesírási fegyelem kialakításának normái:	5
Felhasznált irodalom	5
Anyanyelvi (nyelvtani és nyelvhelyességi) ismeretek tanítása	5
Mit jelent a nyelvtani és nyelvhelyességi ismeretek tanítása negyedik osztályban?	5
Hogyan kell tanítani a nyelvhelyességi szabályokat?	5
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	5
A tanulásirányítás normái	5
A tevékenységek indítási sorrendje	5

A helyesírás tanítása

Mit jelent a helyesírás tanítása negyedik osztályban?

A negyedik osztályos tantervi anyagot a helyesírás tanítása, a helyesírási jártasságok és készségek fejlesztése szempontjából így jellemezhetjük: A negyedik osztályban tanítandó helyesírási problémák köre *megegyezik* a második és a harmadik osztályban már elindított tevékenységekkel. Ezen azt értjük, hogy a második és a harmadik osztályban a legtöbb helyesírási probléma bevezetésére sor került, s ezek további gyakorlása folytatódik negyedik osztályban is. Tehát negyedik osztályban tovább gyakoroltatjuk:

1. az időtartam jelölését,
2. a hangkapcsolatok helyes jelölését,
3. a tulajdonnevek helyesírását,
4. a „sz” hang kétféle jelölését,
 írás és a különírás különböző eseteinek helyesírását,
 atközi és mondatvégi írásjelek helyes használatát,
5. az elválasztás helyes módját,
8. a számnevek helyesírását (rövidítések, keltezés).

A helyesírás mérése negyedik osztályban

Ezen az évfolyamon is felvetődik az a kérdés, hogy melyik tanulóval hol kezdjük, illetve hol folytassuk a helyesírás gyakorlását. Ennek eldöntése érdekében javasoljuk az alábbi mérés elvégzését év elején:

1. Másolás nyomtatott szövegről:

Budapest történetének legtöbb eseménye Budához fűződik. Kétezer évvel ezelőtt a mai Óbuda helyén alapítottak először várost a rómaiak. Aquincum volt a neve.

Érdekes, hasznos kirándulást teszünk, ha megnézzük a romvárost és az egykori tekintélyes méretű színház maradványait. A múzeumban sok ritka emléktárgy beszél a húsz évszázad előtti életről.

2. Diktálás

a) Szavak

forrás, újsághír, kályhacső, melegedő kisfiú, szegedi, mondjátok, elvesztettem, hulldogáljon, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyar Nemzeti Múzeum, megkezdődött, figyeljétek meg, a táska tartója, rászedtek

b) Mondatok

A történetkutatás nélkülözhetetlen kelléke az írásos, okleveles anyag.

A Fővárosi Levéltár a budapesti vonatkozású dokumentumokat gyűjti, de a fővárosban székel az Országos Levéltár és a Pest Megyei Levéltár is.

3. Tájékozódás a helyesírási problémák felismerésének szintjéről:

a) Írj néhány példát az alábbi helyesírási problémákra!

A másolás, illetve a diktálás után leírt szavakból, mondatokból válogass!

Időtartamjelölés:

Hangkapcsolat-jelölés:

Szóösszetételek írása:

Címek írása:

b) Mely szavak helyesírására érvényesek az alábbi szabályok?

(A másolás, illetve a diktálás után leírt szavakból, mondatokból válogass!)

Az intézménynevek minden lényeges tagját nagy kezdőbetűvel írjuk.

A tulajdonnévből -i képzővel alkotott szavakat kisbetűvel írjuk.

*Milyen helyesírási szabály érvényes az alábbi szavak helyes leírására?
Próbáld megfogalmazni a szabályt!*

kályhacső:

elvesztettem:

mondjátok:

A felmérés értékelése során írástechnikai és helyesírási szempontokat egyaránt figyelembe kell vennünk.

Az írástechnikai értékelés három területre térjen ki:

- a) az írás külalakja (olvashatóság, betűnagyság, javítások),
- b) az írás pontossága (Vö.: Az írástechnikai hibatípusokat tartalmazó táblázat, *Tanítási program 3. o.*),
- c) az írás tempója. (Minden tanulónál fel kell jegyezni a másolásra fordított időt.) Diktáláskor azt figyelje meg a tanító, hogy kik azok a tanulók, akik nem képesek követni a diktálás tempóját. A szavak diktálás utáni írására fordított idő kb. 6 perc, a mondatok írására fordított időt kb. 6-7 perc legyen. (Ez az idő nem tartalmazza a szöveggel való előzetes ismerkedésre, valamint az önkorrektúra, javításra fordított idő mennyiségét.)

A helyesírási szempontú értékelés is három összetevő alapján történjen:

- a) a helyesírási hibák számbavétele (külön-külön értékelve a másolást, a szavak diktálását és a mondatok diktálás utáni leírását),
- b) a helyesírási problémák felismerése (a 3. b) feladat alapján),
- c) a metanyelvi szöveg létrehozásának, használatának, felidézésének vizsgálata (a 3. c) feladat alapján).

A helyesírási hibapontokat tartalmazó táblázat fejléce:

Név	Idő-tartamj. mgh. msh.	j, ly jelölése	Hang-kapcsolat jelölése	Mondat-kezdő nagybetű	Tulajdon-nevek írása	Mondat-közi írásjel	Mondat-végi írásjel	Ön-korrektció + –

A háromféle írástevékenység értékelését az alábbiak miatt javasoljuk külön-külön értékelni. Viszonylag jó eredményre számíthatunk.

- a) A másolásakor elkövetett helyesírási hiba figyelmetlenség következménye lehet, nem következtethetünk egyértelműen helyesírási hiányosságokra.
- b) A szavak diktálása többféle helyesírási problémát is tartalmaz ugyan, mégis ez az a feladattípus, amely leginkább megszokott a tanulók számára a helyesírás gyakorlása során. Ezért ennél a feladatnál viszonylag jó eredményre számíthatunk, de ez nem jelenti azt, hogy más feladathelyzetben (pl. fogalmazás írásakor) is hibátlanul írnak a tanulók.
- c) A mondatok diktálás utáni írása jelenti a legnehezebb feladatot a tanulók számára. Ennek két oka is lehet. Az egyik ok az írástempó fejletlensége, a másik pedig az, hogy a gyerekek nehezebben ismerik fel szövegkörnyezetben a különböző helyesírási problémákat, s így a rájuk vonatkozó helyesírási szabályok felidézésére is kisebb esélyük van.

A felmérés 2. a) és 3. a) pontja arra ad lehetőséget, hogy a tanító információt kapjon arról, hogy a tanulók mennyire alkalmazzák tudatosan a helyesírási szabályokat.

A felmérés alapján – az előzőekben közölt fejléc segítségével – minden gyereket külön-külön jellemezzen a tanító, s így a táblázatból mátrix-szerűen leolvasható, hogy melyik gyerek milyen helyesírási problémával küzd. Ez egyúttal az egyéni fejlesztés programját is sugallja a pedagógusnak. (Javasoljuk, hogy a pedagógus az előző méréshez hasonló tájékozódást egy-két havonta ismétlje meg.)

A gyakorlás megszervezésének legfontosabb szempontjai

Negyedik osztályban a helyesírás tanítása során a pedagógus legfőbb feladata a gyakorlás megszervezése. Ezért az alábbiakban a második és a harmadik osztályos *Tanítási program* alapján összefoglaljuk a helyesírás gyakoroltatásával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat és javaslatainkat.

1. *Tréning*: A tréning kifejezés a *Magyar értelmező kéziszótár* szerint *edzést* jelent. Az edzéssel kapcsolatos irodalom bármely tevékenységgel kapcsolatban három szempontot különböztet meg. Ezek: a) a tevékenység periodikussága (meghatározott időnként tér vissza a tevékenység), b) a cél (milyen, mekkora teljesítmény elérése érdekében végzik a tréninget), c) a követelmény (a konkrét foglalkozásra, gyakorlásra precízen meghatározott körülmények között elérendő teljesítmény).

Mit jelent a *helyesírási tréning* kifejezés? Mindenekelőtt azt, hogy a helyesírást mint tevékenységet meghatározott időközönként végeztetni kell. Úgy látjuk, hogy *negyedik osztályban naponta kb. 10-15 percet kell intenzív helyesírásgyakorlásra fordítani*. A pedagógusnak minden gyakorlás esetén pontosan tudnia kell, hogy mi a gyakorlás célja. A tréninget felhasználhatja ugyanis a szintentartás és a fejlesztés érdekében egyaránt. Mindkét esetben alkalmazhat már ismert feladattípusokat úgy, hogy a feladatok végeztetése közben növeli a követelményeket. A tanító variálhatja is a feladatokat. Az

intézménynevek helyesírásának gyakorlásához kapcsolható például a folyóiratok és a könyvcímek helyesírásának gyakorlása is. (Tudvalevő, hogy az intézménynevek és a folyóiratok helyesírására azonos szabály vonatkozik.)

A helyesírás tanítása során a tréningeket az *írástechnika* fejlesztése és a *helyesírási problémák elemzése* érdekében egyaránt végeztetnünk kell. Tehát negyedik osztályban is gyakoroltatjuk a másolást, a diktálás utáni írást és a hibajavítást mint írástechnikai tevékenységet. A tanulók aktuális teljesítménye dönti el, hogy e tevékenységek gyakorlása közben az írástechnika vagy a helyesírás a kiemelt tevékenység. Ha a tanulók pontosan másolnak, akkor a másolás a helyesírás-tanulás szolgálatában álljon. (Például: a nehezebb földrajzi nevek másolása.) Ez a tevékenység különösen akkor lehet fejlesztő, ha az adott helyesírási problémát valamilyen módon kiemeljük, megkülönböztetjük a szövegtől, például más betűtípussal írjuk, aláhúzással kiemeljük stb., majd a helyesírási szabályt verbalizáltatjuk a tanulókkal.

A tanulók egy része másoláskor, egy része pedig diktálás után ír pontosabban. Ennek az oka, hogy másoláskor önmagának „diktálja” a tanuló az adott nyelvi egységet, s a jó teljesítményhez biztos fonémahallással kell rendelkeznie. Diktáláskor viszont több „külső” segítséget is kaphat a tanítótól. Például: a helyes kiejtéssel mintát ad a helyes leíráshoz, meghatározza az írás tempóját, hangjával csökkenti az írás egyhangúságát. Ezért a tanítónak a tervezés során azt is mérlegelnie kell, hogy a fejlesztés céljából melyik a legkedvezőbb: a másolás, a diktálás vagy a hibajavítás, illetve a gyakorlási módok váltakozása.

A tréning jellegű gyakorlatok közé sorolhatjuk negyedik osztályban a fogalmazások helyesírási szempontú javítását és a *Helyesírási szabályzat* használatának gyakorlását is.

Az írásbeli szövegek létrehozását, illetve annak javítását szövegszerkesztési és helyesírási szempontból egyaránt tréningyszerűen gyakoroltathatjuk a tanulókkal. Ehhez a gyakorlási módhoz, a *Nyelvhelyesség, fogalmazás, helyesírás* című munkáltató tankönyv, valamint a negyedik osztályos *Feladatgyűjtemény A fogalmazás tanítása* című fejezetében található feladatokat a tanító. Ezek a fejezetek ugyan elsősorban a szövegalkotással kapcsolatos feladatok megoldását kívánják a tanulóktól, az ellenőrzés során azonban a helyesírás szempontú értékelésről sem szabad a pedagógusnak megfeledkeznie.

A *Helyesírási szabály* tréningyszerű alkalmazásán azt értjük, hogy a gyerekek biztonságosan ismerik a *Tárgymutató*, a *Szótár* és a *Szabályzat* fejezetek felhasználásának lehetőségeit. A tanult helyesírási kérdések egy részét a *Tárgymutató*-ban, valamint a *Szabályzat*-ban önállóan képesek megkeresni. Nem várható még el a tanulóktól a helyesírási problémák teljes körének önálló felismerése és megnevezése. Ebben tanítói segítséget igényelnek még negyedik osztályban is.

2. *Elemzésen* olyan verbalizált vagy a belső beszéd szintjén megjelenő szaknyelvi szöveg létrehozását értjük, mely során a helyesírást tanuló gyerek vagy felnőtt valamilyen szinten

- a) képes felismerni a helyesírási problémát;
- b) képes azt valamilyen szinten nyelvi formába önteni;
- c) képes döntést megfogalmazni arról, hogy a problémát meg tudja-e önállóan oldani vagy sem;
- d) képes a probléma megoldására tanítói segítséggel, illetve *A magyar helyesírási szabályai* című könyv használatával.

Az előbbieket egy konkrét példával is szeretnénk érzékeltetni. A tanulók az alábbi „fogalmazásrészletet” írják vagy javítják:

„A vadőr munkája igen sokrétű és felelősségteljes. Naponta megkerüli az erdőt, figyeli, védi, eteti az ott élő állatokat. Erdőkerülő útja során néha orvvadászokra is akad, akik a védett állatok életére törnek.”

E szöveg leírása közben a tanulók számtalan tanult és gyakorolt helyesírási esettel állnak szemben. Ezeknek egy része már nem okozhat számukra helyesírási problémát (például az időtartam jelölésének néhány esete, a halmozott mondatrészek elkülönítése vesszővel). Ugyanakkor jó néhány olyan helyesírási problémát is tartalmaz a szöveg, amelynek megoldása még nem *automatizálódott* (automatizálódhatott) a tanulóknál. Ilyen lehet például az *erdőkerülő* szó leírása. Milyen döntések előtt állhatnak a tanulók e szó leírása, javítása közben? 1. Le tudom írni a szót helyesen vagy nem? 2. Mi okozhat problémát a szó írásakor? 3. Egybe kell-e írni vagy külön? 4. Tudom-e elemezni vagy nem, azaz felismerem-e, hogy ez egy jelöletlen tárgyas szóösszetétel vagy nem? 5. Tudom-e a rá vonatkozó helyesírási szabályt vagy nem? 6. A helyesírási probléma felismerése után meg tudom-e keresni a rá vonatkozó szabályt a *helyesírási szabályzatban*, vagy a tanítótól kell segítséget kérnem?

E konkrét példa leírásával azt szeretnénk érzékeltetni, hogy a helyesírási elemzés tanulása a tanuló, így a tanító számára is legalább két feladatot jelent. Az egyik a helyesírási probléma felismerésének tanulását, a másik pedig a helyes írásmód elsajátításának megtanulását. Ez utóbbi történhet a már rögzült íráskép felidézésével vagy az adott helyesírási szabály megfogalmazásával egyaránt.

A helyesírási elemzés tanításának módjára már utaltunk második és harmadik osztályban is. Most ismét javaslatot teszünk a tanítás menetére.

1. a) Írjon fel a pedagógus a táblára különböző helyesírási problémákat tartalmazó szavakat!
b) Csoportosítsák a tanulók a felírt szavakat aszerint, hogy milyen helyesírási problémát tartalmaznak!
c) Fogalmazzák meg szóban a helyesírási problémákat (az időtartam jelölése, a hangkapcsolat jelölése, a *j* hang jelölése stb.)!
2. A csoportoknak megfelelően végezzenek helyesírási elemzést! Ahol lehet, ez az elemzés térjen ki a grammatikai ismeretek aktualizálására, valamint az adott helyesírási szabály szóbeli megfogalmazásra is. Például: a „futott” szó helyesírási szempontú elemzése így történhet: 1. Időtartam-jelölés; 2. Múlt idejű ige; 3. A múlt idejű ige jele magánhangzó után *-tt*, ezért *-tt*-vel kellett írni a szót. (Negyedik osztályban lehetőleg már ne elégedjünk meg ezzel az indoklással: „azért írtam kettőzött *t* betűvel, mert hosszan ejtettem a hangját.” Ez igaz, de ahol lehet, készítssük a tanulókat arra, hogy grammatikai ismereteiket aktualizálják a helyesírás tanulása érdekében.) A helyesírási elemzést tréningyszerűen is végeztetni kell. Ami nem helyesírási kérdés, azt ne fogadja el a pedagógus problémaként a tanulóktól. Például: „az *á* betűre vonást kell tenni”.

A tanulásirányítás normái

- 0 Az elemzést is differenciáltan célszerű végeztetni!
- 1 A tréning mellett a helyesírási elemzést a fogalmazások javításakor is alkalmazni kell!
- 2 A helyesírás-tanulás folyamatában a helyesírási problémák felismerése és megnevezése a tanulóknak egy adott tudásszintjét tükrözi, ezért a pedagógus ezt a teljesítményt is értékelje pozitívan.
- 3 Az írásbeli szövegek létrehozása során készítse a pedagógus a gyerekeket arra, hogy bátran kérjenek segítséget, vagy használják a helyesírási szabályzatot a hibátlan írás érdekében.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- ?1 A tehetséges tanulók a grammatikai elemzést a – harmadik osztályban végzett gyakorlások eredményeképpen – negyedik osztályban önállóan és szakszerűen képesek megoldani.
- ?2 Lesznek olyan tanulók is, akik az adott helyesírási problémát felismerik, a helyesírási szabályt is tudják (helyesen is alkalmazzák), az elemzést mégis nehézkesen (sokszor nem is szívesen) végzik. Náluk valószínű, hogy a szóbeli megfogalmazás, a metanyelv használata okoz nehézséget. Ebben az esetben kétféle módon is segíthet a pedagógus. Vagy többször is mintát nyújt az elemzéshez, vagy pedig a tanulók által megkezdett szöveg folyamatosságát biztosítja úgy, hogy „átsegíti” a tanulókat a nehezebb részek megfogalmazásában.
- ?3 A hátrányos helyzetű tanulók is képesek néhány helyesírási kérdés metanyelvi megfogalmazására. Ezért törekedjen a pedagógus arra, hogy ha segítséggel is, de minél több helyesírási tudnivaló elemzésébe vonja be ezeket a tanulókat is.
3. A helyesírás tanulása kapcsán feltétlenül szólnunk kell még egy fontos alapelvről, mely az *egyéni fejlesztéssel* függ össze. Erre már az év eleji mérések elemzése kapcsán is felhívtuk a pedagógusok figyelmét. Az évközi mérések során pedig szüntelenül mérlegelnie kell a tanítónak, hogy az egyes tanulóknak melyik helyesírási tudnivalót milyen írástechnikai tevékenység alkalmazásával kell gyakorolniuk. Figyelemmel kell kísérnie azt is, hogy az egyes helyesírási kérdések tréningyszerű gyakorlása eredményez-e minőségi változást a tanulók akaratlagos írásában. Mérlegelnie kell továbbá azt is, hogy melyek azok a helyesírási esetek, amelyeknek helyes írásmódja a tanulóknál negyedik osztályra már automatizálódhatott. Mindezek figyelembevételével a tanítónak *egyéni fejlesztési tervet* ajánlatos készítenie, különösen a helyesírást nehezen tanuló gyerekekre vonatkozóan. Ebben a tervben célszerű előre meghatározni a gyakorlás módját, a gyakorlandó helyesírási tudnivalók körét, a visszacsatolás módját, az értékelés formáját, valamint a tanulók aktuális tudásszintjét.
4. Végezetül a helyesírás-tanulás egyik elengedhetetlen, de sokszor felületesen kezelt tényezőjéről, a tanulók *helyesírási fegyelméről*, illetve annak kialakításáról kell szólnunk. Mit értünk ezen?
- A helyesírás tudása legalább két szempontból jellemezhető. Az egyik az automatizáltsági fok, azaz a begyakorlottság szintje, a másik az attitűddel függ össze. Az utóbbi esetben arról a beállítódásról van szó, hogy én, a szöveget létrehozó, a tollbamondás után író, a másoló egyén nem adhatok ki a kezemből hibás szöveget. Nézzünk erre néhány példát! A *vadőr* szó két helyesírási problémát hordoz. Az egyik időtartamjelölési, a másik egybeírás–különírás probléma. Nézzünk egy másik szót: *ásó*. Ha a tanuló az *á* betűt így írja le *a*, akkor szinte biztos, hogy ez írástechnikával összefüggő fegyelmi kérdés, hiszen negyedik osztályban biztos, hogy minden tanuló az „ásó” szóban az *á* betűt *á*-val jelöli. Visszatérve a vadőr példájára: az a tanuló, aki a *megfelelő számú gyakorlás* esetén sem jelöli helyesen az *ő* hang hosszúságát, az igen nagy valószínűséggel a helyesírási fegyelem ellen vét. Hogyan deríthető ki, hogy valaki nem tudja a helyesírási kérdést megoldani, vagy pedig meg tudná, de figyelmeztelensége miatt nem oldja azt meg helyesen? Ennek módja a tanuló által leírt szöveg tanítói irányítással történő korrigálása. Ha a gyerek könnyen és gyorsan felfedezi ebben a feladathelyzetben a saját hibáját, akkor valószínű, hogy a helyesírással összefüggő fegyelmeztelenség okozta a hibát.

A helyesírási fegyelem kialakításának normái:

- 4 A tanító minden írásbeli munkája hibátlan legyen helyesírási szempontból! (Utasítások a táblán, javítások, megjegyzések a tanulók füzetében.)
- 5 Az iskola területén található feliratok helyesírási hibát ne tartalmazzanak! (Például: „napközi fizetés”, „3. c. oszt.”, „4. a” stb.)
- 6 A tanulók minden írásbeli munkáját javítania kell a pedagógusnak helyesírási szempontból!
- 7 Meg kell tanítani a tanulókat arra, hogy saját munkájukat hogyan tudják helyesírási szempontból ellenőrizni, javítani.
- 8 Az önellenőrzés szokását csak úgy lehet kialakítani a tanulóknak, ha a tanító erre többször is felhívja a gyerekek figyelmét, annak végrehajtását ellenőrzi és értékeli is.
- 9 Szoktassa a pedagógus a gyerekeket arra, hogy a mások által hibásan írt szavakat, mondatokat tapintatosan javítsák!

A megtanítandó szakszavak jegyzéke

állatnév, betűszók, családnevek, egybeírás, egyelemű földrajzi név, felkiáltójel, földrajzi név, gondolatjel, hangkapcsolati törvények, idézőjel, az időtartam jelölése, írásban jelölt teljes hasonulás, írásban nem jelölt teljes hasonulás, írásjel, a képzés helye szerinti részleges hasonulás,	kérdőjel, kisbetű, kötőjel, különírás, a magánhangzók időtartamának jelölése, a mássalhangzók időtartamának jelölése, nagybetű, összeolvadás, pont, régies betűk, részleges hasonulás, több elemű földrajzi név, vessző, zárójel, zöngéesség szerinti részleges hasonulás

A megtanítandó szabályok jegyzéke

1. A kezdőbetű

- Az állatneveket nagybetűvel kezdjük.
- A családnevek írásában régies betűket is használhatunk.
- Az egyelemű földrajzi neveket nagybetűvel kezdjük.
- A folyóiratok nevét az és kötőszó kivételével nagy kezdőbetűvel írjuk.
- Az intézménynevekben az és kötőszó, valamint a névelők kivételével minden tagot nagybetűvel kezdünk.
- A könyvek címének kezdőbetűjét és a címben szereplő tulajdonnevet nagy kezdőbetűvel írjuk.
- A közneveket kis kezdőbetűvel írjuk.

- A *megye* szót kisbetűvel és külön írjuk a tulajdonnévi résztől.
- A mondatokat nagybetűvel kezdjük.
- A személyneveket nagy kezdőbetűvel írjuk.
- A tulajdonneveket nagy kezdőbetűvel írjuk.
- A tulajdonnévből képzett mellékneveket kis kezdőbetűvel írjuk.
- A többemű földrajzi neveket írhatjuk egybe, külön szóban vagy kötőjelesen.

2. Hangkapcsolat jelölése

- Összeolvadásról akkor beszélünk, ha két egymás mellett álló mássalhangzó helyett egy harmadik hangot ejtünk. Az összeolvadást írásunk nem jelöli.
- A részleges hasonulást írásban nem jelöljük.
- Teljes hasonulás esetén a szótó utolsó és a toldalék első hangja teljesen azonossá válik egymáshoz. Ez a változás legtöbbször csak a kiejtésben érvényesül, írásunk nem jelöli. Más esetben a kiejtésbeli változást írásunk is tükrözi, ekkor a szótó utolsó betűjét megkettőzzük.

3. Egybeírás – különírás

- Az igekötőt egybeírjuk az igével, ha az közvetlenül az ige előtt áll.
- Az igekötőt különírjuk az igétől, ha az az ige után áll.
- Az igekötőt különírjuk az igétől vagy a főnévi igenévtől, ha az igekötő és az ige, igenév között más szó is van.
- A kerek számneveket kettőezren felül is egybeírjuk.
- A számneveket kettőezerig egy szóba írjuk.
- A számneveket kettőezren felül kötőjellel tagoljuk, ha a kerek ezresekhez más számnév is kapcsolódik.
- A szóösszetételeket egy szóba írjuk.
- A szószerkezeteket két szóba írjuk.
- A több tagból álló megyeneveket kötőjellel kapcsoljuk össze.

4. Írásjel

- A mondat végére írásjelet kell tenni.
- A felkiáltó, a felszólító és az óhajtó mondatok végére felkiáltójelet kell tenni.
- A halmozott mondatrészek közé vesszőt kell tenni.

- A kérdő mondat végére kérdőjelet teszünk.
- A kijelentő mondat végére pontot kell tenni.
- Az összetett mondatok tagmondatait vesszővel választjuk el egymástól.
- A sorszámnevek után pontot kell tenni.

Felhasznált irodalom

HERNÁDI Sándor: A helyesírási készség fejlesztése. A tanítás problémái. Budapest, 1987. Tankönyvkiadó

HERNÁDI Sándor: *Helyesírási önképző*. Budapest, 1979. Gondolat Kiadó

HERNÁDI Sándor: *Kis magyar helyesírás*. Budapest, 1984. Móra Ferenc Könyvkiadó

SZEMERE Gyula: *Hogy is írjuk?* Budapest, 1987. Gondolat Kiadó

ZSOLNAI József: *Nyelvi, irodalmi kommunikációs nevelési kísérlet I.* Veszprém, 1982. OOK

Anyanyelvi (nyelvtani és nyelvhelyességi) ismeretek tanítása

Mit jelent a nyelvtani és nyelvhelyességi ismeretek tanítása negyedik osztályban?

A negyedik osztályt az anyanyelvi ismeretek tanítása szempontjából a harmadik osztály szerves folytatásának tartjuk. Ezt azonban nem csupán úgy értelmezzük, hogy a negyedik osztályos tananyag a harmadik osztályosra épül, azt „viszi tovább”. A tételmondaton azt is értjük, hogy:

- a) a harmadik osztályban tanított ismereteket, grammatikai képességeket negyedik osztályban is szinten kell tartani, a harmadik osztályban (és a másodikban) elkezdett tevékenységeket negyedik osztályban is gyakoroltatni kell;
- b) a harmadik és a negyedik osztály olyan egységes szakasz, melyben a harmadik év végét egyrésztől az ismeretek és a képességek mennyisége szempontjából – a tanulók aktuális tudása, haladási tempója alapján a *pedagógus*, másrésztől – javaslatként – a *Nyelvtan, helyesírás, fogalmazás 3-4. osztály* című *tankönyv szerkezete határozza meg*.

A tankönyv a harmadik és a negyedik osztály számára készült. A két évfolyamot egy betétlappal választottuk el egymástól. Hangsúlyozzuk azonban, a betétlap csak *orientálja*, nem *előírja* a haladási tempót.

A grammatikai ismeretek tanításával és a képességek fejlesztésével kapcsolatos *szubsztantív, stratégiai, norma jellegű, tanulótípusokkal összefüggő* ismereteket, valamint *tanulásirányítási* megfontolásainkat, az *ismeretek* listáját a 3. osztály számára készített *Tanítási program* tartalmazza. Az ott leírtak negyedik osztályra is érvényesek. (Javasoljuk a *Tanítási program 2. osztály* című kötet idevágó fejezetének tanulmányozását is.)

Mivel bővül a negyedik osztályos tananyag a harmadik osztályhoz viszonyítottan?

Negyedik osztályban egy új nyelvhasználati képesség *szisztematikus* fejlesztésére vállalkozunk. Ez a *nyelvhelyesség*.

Mivel a szubsztantív jellegű ismeretek megtalálhatók a tankönyvben, nem kívánjuk azokat e helyen is felsorolni. Helyette a tanítás módjára teszünk javaslatot. Ehhez azonban előbb ismertetnünk kell a tankönyv szerkezetét.

A tankönyv megírásához két könnyen hozzáférhető alpmunkát használtunk fel:

Grétsy László(szerk.): *Hivatalos nyelvünk kézikönyv* (Második, átdolgozott kiadás) Budapest, Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet, 1978

Grétsy László, Kovalovszky Miklós (főszerk.): *Nyelvművelő-kézikönyv I-II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980–1985.

A tankönyvet fejezetekre tagoltuk. Az egyes fejezetek címeiként nyelvészeti szakkifejezéseket választottunk (például: *Alanyi és tárgyas ragozás*). Ezzel azt kívántuk sugallni, hogy a nyelvhelyességi problémák zöme az egyes nyelvtani ismeretek *aktualizáltatásával* oldható meg.

A nyelvtani szakkifejezésekkel jelölt fejezeteket tovább tagoltuk. Ennek a tagolásnak alapjául már a konkrét nyelvhelyességi tudnivalót választottuk. Például: *Az alanyi és a tárgyas ragozás* című fejezeten belül alfejezetként szerepel a *süksük, szukszük* nyelvhelyességi probléma.

Az alfejezetek két részből állnak: szakszövegből és feladatokból. A szakszöveg röviden ismerteti és magyarázza a nyelvhelyességi problémával kapcsolatos tudnivalókat. A feladatok a gyakorlást szolgálják.

Például: -nál, -nél vagy -kor

A *-nál, -nél* ragok a *hol?* kérdésre válaszolnak, a valami valaki melletti helyet fejezik ki. Például: *a mozinál forduljon balra!* A *-kor* rag a *mikor?* kérdésre válaszol, a cselekvés, történés idejére utal. Például: *éjfélkor*.

1. Pótold a kiemelt szó után a hiányzó toldalékokat a *-nál, -nél* vagy a *-kor* raggal!

A szélső *asztal* ___ nem ül senki.

A megbeszélés 8 *óra* ___ kezdődik.

A szakszöveg végén mindig jelöltük az egyes nyelvhasználati szabályok pontos lelőhelyét.

Hogyan kell tanítani a nyelvhelyességi szabályokat?

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a szakszövegek nem könnyűek, ezért a *tanítás feltétele*, hogy a gyerekek ismerjék a szövegben szereplő szakkifejezéseket, és képesek legyenek az eddigi ismereteik felidézésére.

A tanítást ki kell egészíteni a szakszöveg feldolgozásának gyakoroltatásával. Ehhez azonban nem elég csak a tankönyv szövegét felhasználni. Nyelvészettel, nyelvhelyességgel foglalkozó folyóiratokból és szakkönyvekből is kell feldolgoztatni a gyerekekkel szakszövegeket. (Például: *Édes anyanyelvünk, Hivatalos nyelvünk kézikönyv, Nyelvművelő kézikönyv*)

A tanítás négy szakaszban történhet:

1. Olvassák el a gyerekek az alfejezethez tartozó szöveget! Az olvasás végén a pedagógus győződjön meg arról, hogy a gyerekek megértették-e a szöveget! (Vö. szövegfeldolgozást segítő és ellenőrző eljárások!)
2. Oldják meg a gyerekek a feladatokat!
3. Keressék meg a gyerekek az adott nyelvhelyességi tudnivalót a *Hivatalos nyelvünk kézikönyve* és/vagy a *Nyelvművelő kézikönyv* című munkában!
4. Olvassák el az eredeti szövegeket is, hasonlítsák össze azokat a tankönyvünkben levővel! (Ebbe a szakaszba tartozik a témával kapcsolatos egyéb leőhelyek feltérképezése is.)
5. Ebben a szakaszban kerül sor a gyakorlásra. Vagyis arra, hogy a gyerekek a saját (és mások) szövegében megkeressék és javítsák a nyelvhelyességi hibákat. Ennek menete hasonló módon történhet, mint a helyesírási hibák korrigáltatása. (Vö. *Tanítási program 1. osztály*, *Tanítási program 2. osztály!*)

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

?4 Az egyik csoportba azok a gyerekek tartoznak, akik gyorsan megértik a tankönyv szakszövegét.

Úgy gondoljuk, hogy velük a nyelvhelyességi hibákat kell korrigáltatni. Ezenkívül számukra intenzíven szorgalmazni kell a tömegkommunikációs eszközök nyelvtannal, nyelvhelyességgel kapcsolatos műsorainak *önművelésszerű* felhasználását. Tehát be kell építtetni a tanulók önművelési terveibe az *Édes Anyanyelvünk* rendszeres olvasását, az *Alljunk meg egy szóra!* rendszeres nézését-hallgatását, a *Magyarán szólva* rendszeres hallgatását – csak hogy néhány példát említsünk.

?5 A másik csoportba tartozó gyerekek csak nagy erőfeszítéssel képesek a tankönyv szövegét elolvasni és megérteni. Az ő számukra a pedagógus a nehezebb részleteket élıszóban is közvetítheti. Mindig ügyeljen azonban arra, hogy az elemző szöveg kapcsolódjon konkrét nyelvhelyességi tudnivalóhoz.

A tanulásirányítás normái

10 A nyelvhelyességi ismeretek tanítása ne legyen öncélú! Mindig a helyes nyelvhasználatot (a szövegalkotást és a szövegkorrigálást) célozza!

11 Ne sietessük a tanulást!

12 A nyelvhelyességi szabályok – amikor csak lehetséges – kapcsolódjanak a nyelvtani ismeretekhez!

A tevékenységek indítási sorrendje

A *Mellékletben* szereplő táblázathoz ismét leírjuk: *a tevékenységek indítási sorrendje csupán javaslat*. Az egyes konkrét osztályok valóságos haladási ütemének meghatározásához ez a javaslat csupán „mankó”, de *nem döntő* érvényű. A végleges döntést a *pedagógusnak* kell meghoznia a tanulók aktuális tudását figyelembe véve. Az aktuális tudásba az anyanyelvi ismereteken túl a nyelvhasználati képességek (szövegalkotás, helyesírás stb.) is beleértendők.